

”כולא נזיקין”

חדא מסכתא היא?” –

מבוא לסדר נזיקין

סדר נזיקין מתחיל בשלוש מסכתות: בבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא (“בבא” פירושו שער). כל אחת משלוש המסכתות מונה את אותו מספר פרקים – עשרה. בתלמוד הבבלי¹ מתנהל דיון אם אלו שלוש מסכתות שונות או שמא הן מסכת אחת שנחלקה בשל אורכה.²

בשאלה זו הועלו הוכחות לכאן ולכאן ונביא מעט מהן:

מצד התוכן, ההשערה שמדובר בשלוש מסכתות נסמכת על הנתון שלמסכת בבא קמא נושא אחד – פגיעות בגוף ורכוש. גם מצד הסגנון אפשר לראות בכל מסכת יחידה נפרדת – מסכתות רבות נפתחות במספר,³ וכך גם מסכת בבא מציעא (“שניים או חזין”) ובבא קמא (“ארבעה אבות”). גם המשנה הראשונה של מסכת בבא בתרא מעוצבת כפתיחה למסכת חדשה – היא מקבילה בעיצובה לתחילתה של בבא מציעא ואף היא כמותה עוסקת בשאלות של ספק בעלות ופוסקת לחלק את הממון שבמחלוקת.

לעומת זאת, החלוקה של שלושים המסכתות לחמש יחידות בנות שישה פרקים כל אחת הגיונית וסבירה, והיא מערערת את הגבולות בין המסכתות.

1. בבא קמא פרקים א-ו: נזקי ממון
2. בבא קמא פרק ז – בבא מציעא פרק ב: גזלה ואבדה⁴
3. בבא מציעא פרקים ג-ח: שומרים ופועלים⁵
4. בבא מציעא פרק ט – בבא בתרא פרק ד: קרקע ובתים
5. לששת הפרקים הבאים של בבא בתרא אין נושא משותף אלא הם כוללים מגוון נושאים שטרם נידונו, בין השאר הלכות מכירה, ירושה ושטרות. המשנה האחרונה של בבת בתרא משמשת סיכום וסיום לכל שלושים הפרקים:

אמר רבי ישמעאל, הרוצה שיחכים, יעסוק בדיני ממונות,
 שאין לך מקצוע פתוח גדול מהן, שהן כמעין הנובע.
 והרוצה שייעסוק בדיני ממונות, ישמש את שמעון בן ננס.

בבא בתרא י, ח⁶

שלוש שהן אחת

על ההוכחות שנמנו לעיל אפשר היה להוסיף עוד סימוכין רבים לכל השערה. המסקנה המתבקשת היא כי אין לשאלה זו הכרעה חד משמעית – מבחינות מסוימות מדובר במסכת אחת, ומבחינות אחרות כל אחת מהשלוש עומדת בפני עצמה. במילים אחרות, זהו למעשה מצב ביניים שבו יחידה אחת מחולקת באופן מכוון, ובלשונו של המאירי⁷ "מסכת אחת, חלוקה לשלושה שערים". אפשרות זו יכולה לשמש רקע לדבריו המתוקים של הרב א"י קוק בשיעור פתיחה שלו ללימוד מסכת בבא בתרא בישיבת מרכז הרב, ג' חשוון תרפ"ט:⁸

בסידור עניני הקודש ישנם שני כללים סותרים, יש הכלל ש'כל הקודש מחברו קודם לחברו' (זבחים י, ב), וכלל שני לו, 'מעלין בקודש ולא מורידין' (שקלים ו, ד). לפי הכלל א' הקדימה בדבר המעולה, ולהפוך לפי כלל ב', הקדימה בדבר הפחות. והדברים מבוארים, שבסידור העניינים שאינם קשורים זה בזה כמו בקרבנות שדם חטאת קודם לדם עולה מפני שהוא מרצה, שכל קרבן הוא ענין לחוד, אלא בדין קדימה, מקדמים את המקודש, לפי הכלל שכל המקודש מחברו קודם את חברו. אולם בעניינים המקושרים זה בזה, כמו בנרות חנוכה, אנו קובעים להתחיל בהפחות ולעלות, לפי הכלל מעלין בקודש ולא מורדין.

ה'בבות', יש פלוגתא אם חדא מסכתא הם, או כל חדא וחדא מסכתא בפני עצמה (בבא קמא קב ע"א). אם חדא מסכתא הן או צריך להיות סידורה לפי הכלל מעלין בקדש, שעניינם אחד, ואם כל חדא וחדא מסכתא, או צריך להיות הסידור לפי הכלל כל המקודש קודם. הרמב"ם בדבריו: 'בשביל שכולה קבלה, ודברי סברות ולא התבאר מן התורה', מישיב את הסדור הנכון לפי כל הדעות.

התורה שבעל פה גדורה בחלקי התורה שבכתב והסברה היא בתוך החוקים רק למותר, שמה לו לדעת אנושי לחוות בחוקי התורה, והחוקים במאמר ד' הם התגלויות של עומק קדושת ההוויה, ובהסתכלות הנגלית שכל דבר שבא מתוך התורה הוא יותר מקודש מאשר לא נתגלה בתורה כי אם בדעת האנושי. ולפי הדעה שכל חדא וחדא מסכתא פני עצמה, ואינם עניין אחד, שפיר שהקדים בבא קמא שמפורשת הרבה בחוקי התורה, ואח"כ בבא מציעא שדיניה פחות מפורשים בתורה, ולבסוף בבא בתרא שכולו סברות, לפי הכלל כל המקודש מחברו קודם את חברו.

ויש בהסתכלות הכללית והמסתורית לדון להפוך, שמה שהשכל שולט בו יותר וכמו שאמרו 'הרוצה ליחכים יעסוק בדיני ממונות' בשלהי בבא בתרא (י, ח), מחכימים יותר, ויתרון החכמה היא שמתאחדת ונאחזת בקדושת ההוויה בתוכיותה, מקורה ושורשה, בנקודה הכללית שבקדושה, ומתוך זה מתעלה השכל להעמקת ולתפיסת עומק כל עניני התורה. ולדעה האומרת חדא מסכתא היא, וסדור עניניה צריך להיות במעלין בקודש, ישנה כאן עליה שהסתכלות פנימית... ומשום זה תחילה בבא קמא שדיניה מפורשים, ואחר, בבא מציעא, דיניה פחות מפורשים, ולאחרונה בבא בתרא, 'שכולה קבלה, ודברי סברות ולא התבאר מן התורה'.

- 1 בבא קמא קב ע"א.
- 2 אפשר להשוות זאת למסכת כלים – במשנה יש בה שלושים פרקים ואילו בתוספתא היא מחולקת לבבא קמא, בבא מציעא ובבא בתרא.
- 3 למשל: שבת – שתיים שהן ארבע, יבמות – חמש עשרה, קידושין – שלושה, ועוד.
- 4 כמו גנבה וגזלה, גם אבדה היא מציאות שהחפץ אינו ברשות בעליו שלא ברצונו. מתוך מציאות זו עולה חיוב השבה ועיסוק בשאלות של ייאוש ביחס להגדרת הבעלות. יש לציין שבמשנה תורה של הרמב"ם קובצו יחד הלכות 'גזלה ואבדה'. הפרק השמיני של בבא קמא עוסק בחבלה והוא קושר ליחידה זו בעקבות ההיבט הפלילי של גנבה וגזלה.
- 5 יש לציין שבאמצע היחידה הזאת יש שני פרקים – ד-ה – העוסקים בענייני מסחר.
- 6 יהודה איש-שלום העיר לי כי המשנה גם רומזת על חשיבותה של הענווה – הרוצה להחכים וללמוד דבר גדול? לך אל הננס!
- 7 בפתיחה למסכת בבא קמא.
- 8 ציטוט דבריו לקוח מתוך סיכומו של הרב שלום נתן רענן המופיע בספרו של משלוף בבא בתרא, עמ' יג.